

ATURAN 53 KAEDAH-KAEDAH MAHKAMAH 2012: SATU ANALISIS BERKENAAN SEMAKAN KEHAKIMAN

*(Order 53 of the Rules of Court 2012: An Analysis on Judicial
Review)*

*Muhammad Muqris Alif Zairiasdi**
A159761@siswa.ukm.edu.my

Nur Wafaa Azreen Mohd
A164772@siswa.ukm.edu.my

Surfaqihah Ismail,
A163583@siswa.ukm.edu.my

Tan Shu Min
A166219@siswa.ukm.edu.my

Ahmad Nadzli Rizal,
A166839@siswa.ukm.edu.my

Amira Nur Diana Amir Hamzah
A163368@siswa.ukm.edu.my

Fakulti Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Pengarang koresponden (*Corresponding author*):*

Rujukan artikel ini (*To cite this article*): Muhammad Muqris Alif Zairiasdi, Nur Wafaa Azreen Mohd, Surfaqihah Ismail, Tan Shu Min, Ahmad Nadzli Rizal & Amira Nur Diana Amir Hamzah. (2022). Aturan 53 kaedah-kaedah mahkamah 2012: Satu analisis berkenaan semakan kehakiman. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 34(2), 321-338. [https://doi.org/10.37052/kanun.34\(2\)no7](https://doi.org/10.37052/kanun.34(2)no7)

Peroleh: Received:	5/10/2021	Semakan: Revised:	23/11/2021	Terima: Accepted:	13/5/2022	Terbit dalam talian: Published online:	5/7/2022
-----------------------	-----------	----------------------	------------	----------------------	-----------	---	----------

Abstrak

Penggunaan kalimah “Allah” oleh orang bukan Islam menjadi isu kontroversi yang hangat dibincangkan pada awal tahun 2021. Hal ini disebabkan oleh keputusan Mahkamah Tinggi Malaya dalam kes *Jill*

Ireland bt Lawrence Bill v Menteri Bagi Kementerian dalam Negeri Malaysia & Anor [2021] 8 MLJ 890 (Jill Ireland). Kes ini telah dikritik oleh umum diakibatkan oleh dapatan Mahkamah dalam semakan kehakiman oleh Pemohon. Tujuan kajian ini dilakukan adalah untuk membincangkan cara Mahkamah Tinggi Malaya mengaplikasikan bidang kuasa Mahkamah apabila melakukan semakan kehakiman terhadap isu ini. Selain itu, prinsip daripada kes ini juga dibandingkan dengan kes di Malaysia tentang pengaplikasian semakan kehakiman untuk mendapat suatu prinsip undang-undang semakan kehakiman yang digunakan di Malaysia. Daripada prinsip tersebut, penulis membandingkannya dengan prinsip undang-undang tentang semakan kehakiman di negara luar, iaitu India. Oleh sebab itu, bagi membincangkan isu ini dengan lebih mendalam, penulis menggunakan kaedah kualitatif kerana kebanyakan sumber yang diperoleh adalah daripada buku dan artikel. Kajian menerusi keputusan kes juga dilakukan oleh penulis. Pengumpulan data kajian juga diperoleh daripada kaedah kepustakaan. Penulis juga telah memberikan pendapat penulis tentang isu yang dibincangkan.

Kata kunci: Kalimah “Allah”, semakan kehakiman di Malaysia, semakan kehakiman India, prinsip undang-undang, kesahan, keputusan kes

Abstract

The usage of the word “Allah” by non-Muslims is a controversial issue that was much-discussed in early 2021. This is because of the decision by the High Court of Malaya in the case of Jill Ireland bt Lawrence v Menteri Bagi Kementerian dalam Negeri Malaysia & Anor [2021] 8 MLJ 890 (Jill Ireland). This case has been publicly criticized as a result of the findings of the Court in judicial review by the applicant. The purpose of this research is to discuss how the High Court applied its jurisdiction in the judicial review in this case. In addition, the principles from this case are also compared with other cases in Malaysia concerning application of judicial review to obtain the principle for judicial review used in Malaysia. The researcher then compares this to the legal principle of judicial review in India. Since most of the sources are books and articles, the researcher employs a qualitative method in this research to discuss the issue in more depth. The researcher also studied case decisions. Data was also obtained using the library research method. The researcher provides an opinion on the issues discussed.

Keywords: Word of “Allah”, judicial review in Malaysia, judicial review in India, legal principle, validity, case decisions

PENDAHULUAN

Semakan kehakiman atau *judicial review* didefinisikan sebagai proses apabila mahkamah tinggi melaksanakan bidang kuasa pengawasan terhadap keputusan, serta prosiding mahkamah yang lebih rendah, tribunal, badan atau individu yang melaksanakan fungsi kuasa kehakiman atau yang melaksanakan tugas awam (Halsbury Law of Malaysia, 2001; Noranizan, Narizan & Mazni, 2017). Menurut Wan Azlan dan Nik Ahmad Kamal (2006) dalam penulisannya *Administrative Law in Malaysia*, proses ini dijadikan sebagai jalan kepada pihak yang terkilan untuk mencabar kesahan sesuatu proses membuat keputusan oleh pihak berkuasa awam. Harvie-Clark (2016) telah menyatakan bahawa semakan kehakiman ini sebagai suatu proses mahkamah menilai sesuatu keputusan yang dibuat oleh badan-badan atau individu yang melaksanakan fungsi kehakiman. Secara umumnya, semakan kehakiman ialah proses apabila mahkamah melaksanakan kuasanya dan mengawasinya untuk memastikan bahawa pihak awam (*public authorities*) tidak bertindak di luar bidang kuasanya (Ahmad, 2010).

Mahkamah persekutuan dalam kes *Ketua Pengarah Hasil Dalam Negeri v Alcatel-Lucent Malaysia Sdn Bhd* [2017] telah mentafsirkan semakan kehakiman sebagai suatu proses untuk mencabar sesuatu keputusan yang dikeluarkan oleh suatu badan atau individu. Antaranya termasuklah mencabar kesahan suatu keputusan yang telah dikeluarkan. Hal ini dapat dilihat dalam kes *Ketua Pengarah Hasil Dalam Negeri v Chia Heng Wholesaler Sdn Bhd*, apabila mahkamah tinggi mempunyai bidang kuasa untuk menyemak keputusan pesuruhjaya khas cukai pendapatan. Dalam hal ini, terdapatnya salah tafsiran undang-undang, kesimpulan undang-undang yang tidak dapat disokong menerusi fakta utama dan kesimpulan fakta atau undang-undang yang tiada Pesuruhjaya Khas yang munasabah akan dicapai jika mereka merujuk dengan betul kepada fakta dan undang-undang tersebut.

Selain menegakkan doktrin pengasingan kuasa atau *doctrine of separation of powers*, tujuan semakan kehakiman adalah untuk menjamin dan memastikan setiap individu diberikan layanan yang sama rata oleh pihak berkuasa yang melaksanakan kuasa untuk membuat keputusan (Noranizan *et al.*, 2017). Proses semakan kehakiman terhadap keputusan pihak berkuasa adalah berasaskan dua prinsip, iaitu (1) keputusan tersebut hendaklah mematuhi undang-undang dan (2) mengikut prosedur yang adil atau *fair procedures*. Hal ini berlandaskan prinsip apabila pihak yang telah membuat keputusan itu memberikan peluang kepada orang berkenaan

untuk didengar pandangannya dan mengelak daripada berlakunya berat sebelah ataupun *biasness* (Abdul Rahman, M. R., Mohd Nor, M. Z. & Hambali, S. N., 2014).

Akta Mahkamah Kehakiman 1964 telah memperuntukkan kuasa kepada mahkamah tinggi untuk mengeluarkan arahan, perintah atau writ, termasuklah writ yang bersifat habeas corpus, mandamus, larangan, quo warranto dan certiorari atau mana-mana yang lain kepada mana-mana pihak atau pihak berkuasa bagi menguatkuasakan hak yang diberikan oleh Perlembagaan Persekutuan, khususnya dalam Bahagian II. Hal ini dapat dirujuk di bawah seksyen 25 Akta Mahkamah Kehakiman 1964. Semakan kehakiman ini boleh dimohon oleh mana-mana pihak yang terkesan oleh keputusan yang dikeluarkan oleh pihak berkuasa. Rujukan dapat dilakukan menerusi Aturan 53 Kaedah-kaedah Mahkamah 2012. Hal ini bagi membolehkan mahkamah melaksanakan kuasa semakan kehakiman seperti yang diperuntukkan dalam Aturan 53 Kaedah-kaedah Mahkamah 2012. Namun begitu, aturan ini tertakluk pada peruntukan Bab VIII, Bahagian 2, Akta Relief Spesifik 1950, khususnya seksyen 44.

Berdasarkan perbincangan tentang kuasa semakan kehakiman ini, penulis membincangkan dengan lebih teliti berkaitan dengan kuasa mahkamah terhadap semakan kehakiman di Malaysia. Perbandingan juga dilakukan antara Malaysia dengan India bagi melihat pelaksanaan semakan kehakiman antara kedua-dua negara ini. Pemilihan negara tersebut disebabkan oleh perundangan yang digunakan oleh negara India sedikit berbeza daripada Malaysia. Penerangan lebih lanjut berkenaan pemilihan negara dan perbezaan semakan kehakiman di India dan Malaysia ini dikupas dengan lebih teliti oleh penulis dalam penulisan ini. Perbezaan ini dilihat dari aspek bidang kuasa mahkamah untuk mendengar sesuatu permohonan semakan.

PERBANDINGAN SEMAKAN KEHAKIMAN TAHUN 2021 DAN KES SEBELUM 2021 BERKENAAN SEMAKAN KEHAKIMAN DI MALAYSIA

Pada 17 Mac 2021, Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur telah memutuskan bahawa penganut agama Kristian boleh menggunakan kalimah Allah dalam penerbitan agama bagi proses pendidikan agama Kristian. Dapatan Yang Arif Hakim Nor Bee Ariffin ini telah mendapat kritikan hebat oleh masyarakat umum, khususnya penganut agama Islam (Mohd Izzatul, 2021; Siti Nur Aqilla, 2021; *Harakah Daily*, 2021). Keputusan hakim

mahkamah ini pula berdasarkan kuasa semakan kehakiman yang diberikan oleh undang-undang.

Terdapat beberapa fakta dalam kes ini. Pemohon ialah warganegara Bumiputera Malaysia, beragama Kristian dan daripada suku kaum Melanau Sarawak. Pemohon telah bersekolah di bawah Sistem Pendidikan Kebangsaan yang menggunakan medium Bahasa Malaysia sebagai bahasa perantara. Selain itu, pemohon berserta keluarganya turut menggunakan bahasa yang sama untuk melaksanakan urusan kepercayaan dan urusan ibadat, termasuklah apa-apa perkara yang melibatkan urusan agama pemohon. Pemohon dan keluarganya juga telah menggunakan *al-Kitab* dalam bahasa Indonesia dan bergantung pada sumber bertulis dan audio berbahasa Indonesia untuk mengamalkan ajaran Kristian.

Pada 11 Mei 2008, setelah ketibaan pemohon di Sepang Low Cost Carrier Terminal (LCCT) dari Jakarta, Indonesia, pegawai kastam telah menahan semua cakera padat yang mempunyai perkataan *Allah* pada setiap satunya oleh pemohon. Notis Tahanan Barangan di bawah seksyen 102 Akta Kastam 1967 (Akta 235) telah diberikan kepada pemohon pada hari yang sama. Pada 7 Julai 2008 pula, Kementerian Dalam Negeri telah merampas kelapan-lapan cakera padat kepunyaan pemohon yang dinyatakan dalam Lampiran K di bawah seksyen 9 Akta Mesin Cetak dan Penerbitan (Akta 301). Oleh sebab itu, pemohon telah membuat satu permohonan semakan kehakiman, antaranya bagi:

- a. Sebuah deklarasi merujuk Artikel 8 dan 11 di bawah Perlembagaan Persekutuan berkenaan pemohon berhak untuk menggunakan perkataan Allah dan mempunyai hak untuk menggunakan mana-mana penerbitan yang menggunakan perkataan Allah;
- b. Sebuah deklarasi yang melibatkan harapan yang sah oleh pihak pemohon untuk mengamalkan haknya untuk menggunakan perkataan Allah dan untuk meneruskan haknya dengan mempunyai kepunyaan atas mana-mana penerbitan yang menggunakan perkataan Allah, termasuklah cakera padat yang dimilikinya yang merupakan kebebasan untuknya dalam mengamalkan ajaran agama.

Isu utama dalam semakan kehakiman yang dipohon oleh pemohon ini ialah kesahan undang-undang dan polisi kerajaan yang tidak sah dan tidak berperlembagaan. Pemohon membangkitkan berkenaan haknya di bawah perlembagaan dengan mengemukakan deklarasi untuk diluluskan oleh mahkamah tentang hal tersebut. Deklarasi pemohon menggunakan

Artikel 1, 3, 8 dan 12 Perlembagaan Persekutuan. Dalam hal ini, pemohon membangkitkan hak perlembagaannya untuk mengimport kelapan-lapan cakera padat. Pada masa yang sama, pemohon juga menyatakan bahawa tindakan tersebut ialah cara pemohon untuk mendapatkan hak beragama dan hak pendidikan. Deklarasi yang dipohon oleh pemohon juga berkenaan Artikel 8, iaitu persamaan hak terhadap semua orang dan perlindungan daripada diskriminasi terhadap warganegara, terutamanya yang melibatkan agama dan pentadbiran undang-undang, khususnya yang merujuk Akta 301 dan Akta 235.

Mahkamah dalam memutuskan berkenaan isu ini telah menyatakan bahawa pemohon telah tersilap apabila menyatakan bahawa responden telah bertindak di luar batasan bidang kuasa dan telah melanggar hak perlembagaan. Pengaplikasian seksyen 9(1) Akta 301 yang dikatakan bertentangan dengan Perlembagaan Persekutuan membawa kepada penentangan. Dalam hal ini, seksyen tersebut memberikan kuasa kepada pihak menteri untuk menguatkuasakan undang-undang dan polisi kerajaan yang dikatakan tidak berperlembagaan. Namun begitu, mahkamah berpendapat bahawa seksyen 9 (1) Akta 301 tidak membenarkan pihak Menteri untuk masuk campur dalam urusan kebebasan beragama kerana undang-undang tersebut bukanlah undang-undang yang umum dan mempengaruhi ketenteraman awam.

Berkenaan dengan isu diskriminasi pula, mahkamah berpendapat bahawa tidak berlaku sebarang pelanggaran bagi kebebasan beragama kerana hak dalam kebebasan beragama tidak mutlak dan masih tertakluk pada undang-undang umum yang berkaitan dengan ketenteraman awam. Hal ini seperti yang telah termaktub dalam Artikel 11(5) Perlembagaan Persekutuan. Akta 301 merupakan undang-undang persekutuan yang tertakluk di bawah Artikel 11(5) yang berkaitan dengan undang-undang awam.

Selain itu, tiada isu berkenaan diskriminasi yang timbul dengan menyatakan bahawa pelanggaran terhadap Artikel 8 seperti seksyen 9 Akta 301 terpakai terhadap semua penerbitan dan mana-mana orang di bawah undang-undang. Seksyen 301 menyatakan bahawa mana-mana orang, tidak mengira orang Islam atau Kristian, sekiranya penerbitan tersebut telah memprejudiskan undang-undang awam, pengharaman terhadap penerbitan tersebut akan dilaksanakan. Mahkamah dalam pernyataan penghakiman tersebut telah merujuk kes *ZI Publications Sdn Bhd & Anor v Kerajaan Negeri Selangor (Kerajaan Malaysia & Anor, interverner) [2016]*. Dalam kes tersebut, dinyatakan bahawa buku yang dimiliki oleh penganut beragama Islam telah dirampas dan diharamkan. Namun begitu,

pengharaman tersebut bukan satu bentuk diskriminasi terhadap agama di bawah Akta 301.

Mahkamah memutuskan bahawa polisi awam yang dikuatkuasakan bercanggah dengan Perkara 11(1) Perlembagaan Persekutuan. Pihak pemohon berhak mendapatkan deklarasi bagi perenggan (c) yang telah dipinda dan perenggan (d). Penguatkuasaan polisi kerajaan tidak dinafikan bertujuan untuk mengelakkan konflik antara penganut agama Kristian dengan Islam dan kekeliruan yang timbul dalam kalangan penganut agama Islam. Namun begitu, dengan mengambil kira populasi orang Islam di bahagian Sabah dan Sarawak, penganut agama Kristian di negeri tersebut dibenarkan untuk menggunakan kalimah “Allah” tanpa menjadi kesalahan. Deklarasi yang diberikan kepada pemohon dapat menjamin kehidupan pemohon ke arah yang lebih baik dan bebas daripada sebarang keraguan.

Penulis beranggapan bahawa penghakiman oleh para hakim yang bijaksana ini tidak tersasar jauh daripada penghakiman kes yang telah mendengarkan isu penggunaan kalimah “Allah”. Perbincangan kes dilakukan dalam kes *ZI Publications Sdn Bhd & Anor v Jabatan Agama Islam Selangor & Ors* (2020). Pemohon dalam kes ini telah memohon deklarasi bahawa seksyen 16 Enakmen Kesalahan-kesalahan Jenayah Syariah (Selangor) 1995 adalah tidak sah. Enakmen tersebut hanya membenarkan penggeledahan, tetapi tidak termasuk penyitaan sebarang bukti. Penyitaan yang dilakukan oleh responden adalah bertentangan dengan Perkara 10 dan Perkara 8(1) Perlembagaan Persekutuan kerana telah menyekat kebebasan bersuara. Selain itu, perintah mandamus, larangan dan certiorari terhadap responden juga dipohon. Perintah yang dipohon adalah untuk memulangkan buku yang telah dirampas dari premis pemohon.

Dalam kes ini, pemohon telah menerbitkan buku bertajuk *Allah, Kebebasan dan Cinta: Keberanian untuk Menyelaraskan Kebebasan dengan Iman*. Buku ini ialah terjemahan bahasa Malaysia bagi buku Inggeris penerbitan asing yang bertajuk *Allah, Liberty & Love: The Courage to Reconcile Faith and Freedom*. Buku tersebut dalam versi Inggeris telah diedarkan dalam pasaran tempatan sejak bulan Jun 2011 dan diikuti oleh versi bahasa Malaysia pada tahun 2012. Pada bulan Mei 2012, responden pertama, bersama-sama dengan waran periksa, telah menyerbu premis pemohon dan merampas 180 salinan buku tersebut dengan alasan bahawa buku tersebut ialah penerbitan agama yang bertentangan dengan agama Islam. Kemudian, Menteri Dalam Negeri telah mengeluarkan satu perintah di bawah Perintah Mesin Cetak dan Penerbitan (Kawalan Penerbitan Tak Diingini) (No 3) 2012 yang melarang pencetakan, penerbitan, jualan atau

apa-apa bentuk urusan lain atau milikan buku dan versi Inggerisnya di seluruh Malaysia. Perintah ini dibuat dengan menggambarkan bahawa buku itu dapat menjejaskan moral dan ketenteraman awam, tetapi tanpa sebarang alasan untuk menjustifikasikannya.

Permohonan semakan kehakiman pemohon telah dibantah oleh responden dengan menyatakan bahawa mahkamah persekutuan dalam kes *ZI Publications Sdn Bhd & Anor v Kerajaan Negeri Selangor (Kerajaan Malaysia & Anor, intervener)* (2016) telah memutuskan bahawa seksyen 16 adalah sah dan tidak ultravires, maka mahkamah tinggi tidak mempunyai bidang kuasa untuk mendengar permohonan semakan kehakiman tersebut. Selain itu, responden juga berhujah bahawa tindakan penyitaan tidak boleh dicabar dengan tindakan semakan kehakiman. Bantahan tersebut telah diterima oleh mahkamah tinggi dan permohonan pemohon ditolak. Seterusnya, pemohon merayu kes tersebut ke mahkamah rayuan.

Setelah itu, mahkamah rayuan telah membenarkan rayuan perayu (pemohon dalam kes ini). Mahkamah rayuan memutuskan bahawa mahkamah tinggi telah terkhilaf apabila menolak semakan kehakiman berdasarkan bantahan awalan terhadap responden tersebut. Pembezaan mesti dilakukan antara undang-undang dengan pelaksanaan undang-undang. Kesahan seksyen tersebut tidak secara automatik menjadikan tindakan responden di bawah seksyen tersebut sah. Oleh sebab itu, mahkamah tinggi mempunyai bidang kuasa untuk memutuskan, sama ada tindakan yang diambil oleh responden sah, selaras dengan seksyen tersebut atau tidak. Seterusnya, tujuan seksyen tersebut adalah untuk mengawal penerbitan yang bertentangan dengan agama Islam dan melarang penyebaran ajaran yang salah dalam kalangan umat Islam menerusi penerbitan buku. Dewan Undangan Negeri Selangor (DUN) atau *Selangor State Legislative Assembly* (SSLA) bertindak dalam kuasa perundangan apabila menggubal seksyen tersebut. Seksyen yang telah digubal pula bukan perkara di bawah Senarai Persekutuan. Muslim di Malaysia bukan sahaja tertakluk pada undang-undang umum yang digubal oleh Parlimen, bahkan undang-undang negeri yang berkaitan dengan agama.

Bagi isu, sama ada mahkamah tinggi telah terkhilaf dalam hal menentukan bahawa waran penggeledahan yang bertarikh 28.5.2012 tidak boleh disemak semula atau tidak, hakim memutuskan bahawa pelaksanaan kuasa semasa penyiasatan jenayah tidak boleh disemak di bawah Aturan 53 Kaedah-kaedah Mahkamah 2012. Hal ini dikatakan demikian kerana mahkamah telah merujuk kes *Empayar Canggih Sdn Bhd v Ketua Pengarah Bahagian Penguatkuasa Kementerian Perdagangan Dalam Negeri dan*

Hal Ehwal Pengguna Malaysia & Anor (2018) yang menjelaskan bahawa jika sesuatu keputusan yang dibuat atau tindakan yang diambil adalah sebahagian daripada proses siasatan jenayah, keputusan atau tindakan tersebut tidak boleh disemak di bawah Aturan 53. Sekiranya dibenarkan untuk membuat semakan kehakiman, siasatan jenayah tidak dapat berjalan dengan lancar dan berkesan. Dalam kes *R v Sloan* (1990), hakim juga telah menekankan bahawa bukan semua keputusan dan tindakan pegawai awam dapat disemak oleh mahkamah. Sesuatu keputusan yang dibenarkan untuk membuat semakan kehakiman ialah keputusan yang melampaui apa-apa yang hanya bersifat pentadbiran atau prosedur. Berkenaan dengan penyitaan yang dilakukan oleh pegawai penguat kuasa di premis perayu dalam kes ini, waran penggeledahan hanya semata-mata untuk tujuan mencari keterangan dan merampas bukti. Hakim mahkamah tinggi telah dengan betul memutuskan bahawa waran penggeledahan tersebut tidak boleh disemak semula. Secara ringkasnya, keterangan harus diambil oleh agensi siasatan menerusi pegawainya untuk membolehkan pihak pendakwa mendakwa seseorang tertuduh. Pendakwa atau agensi siasatan tidak dapat berfungsi dengan baik jika dibebani dengan permohonan semakan kehakiman. Namun begitu, tidak bermaksud bahawa pihak yang terkilang tidak boleh membuat tuntutan. Pihak tersebut boleh menuntutnya menerusi undang-undang persendirian dengan memfailkan writ.

Selain kes *ZI Publications Sdn Bhd*, kes *Titular Roman Catholic Archbishop of Kuala Lumpur v Menteri Dalam Negeri & Anor* (2014), kes Herald adalah berkenaan dengan permohonan semakan kehakiman pemohon di bawah Aturan 54 Kaedah 3(1) Kaedah-kaedah Mahkamah 1980. Dalam kes ini, Menteri Dalam Negeri menggunakan kuasanya di bawah Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984 untuk mengehakkan hak penggunaan perkataan “Allah” dalam *Herald-The Catholic Weekly*. Pemohon memohon perintah certiorari untuk membatalkan keputusan yang dipersoalkan kerana keputusan tersebut tidak sah di sisi undang-undang dan tidak berperlembagaan. Selain itu, keputusan itu juga bercanggah dengan perkara 3(1), 10, 11 dan 12 Perlembagaan Persekutuan, iaitu hak pemohon untuk menggunakan perkataan *Allah* adalah berpunca daripada hak berperlembagaan pemohon dari segi kebebasan bercakap dan bersuara, beragama yang melibatkan tindakan memperkenalkan, mendidik jemaah Katolik dalam agama Kristian.

Dalam kes ini, mahkamah tinggi membenarkan *relief* yang dipohon dalam permohonan semakan kehakiman. Di samping itu, diputuskan juga bahawa Menteri tidak mempunyai asas untuk mengenakan syarat

ambahan dalam permit. Walaupun Perkara 3(1) Perlembagaan Persekutuan memperuntukkan bahawa Islam ialah agama rasmi Malaysia, agama lain boleh diamalkan dengan aman dan harmoni. Oleh sebab itu, penggunaan kalimah “Allah” yang menjadi amalan agama Kristian harus dipertimbangkan dan perkataan “Allah” ialah bahagian dalam ibadat dan ajaran agama tersebut bagi komuniti Gereja Katolik yang bertutur dalam bahasa Melayu.

Larangan penggunaan kalimah *Allah* di Herald adalah tidak berperlembagaan kerana telah melanggar Perkara 3(1), 11(1) dan 11(3) Perlembagaan Persekutuan. Selain itu, tindakan responden juga menyekat kebebasan bersuara di bawah Perlembagaan 10(1)(c) dan 8(1) atas sebab tindakan responden yang tidak logik dan rasional kerana kalimah *Allah* telah digunakan dan dibenarkan dalam *Bible* edisi Bahasa Malaysia. Walau bagaimanapun, hakim mahkamah rayuan telah mengakas keputusan mahkamah tinggi dengan membuat keputusan bahawa perkataan *Allah* bukan bahagian penting dalam kepercayaan dan amalan agama Kristian. Selain itu, hakim mahkamah rayuan juga menyatakan bahawa semakan kehakiman hanya berkaitan dengan proses yang mendatangkan keputusan tersebut, bukannya keputusan itu. Kini, konsep semakan kehakiman membenarkan semakan *process and substance* untuk menentukan kewajaran keputusan yang dibuat oleh pihak berkuasa awam. Oleh sebab itu, keputusan menteri untuk mengenakan syarat terhadap *Herald* terangkum sepenuhnya di bawah tugas dan kuasa statutori Menteri dan intravires Perlembagaan dan Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984.

Mahkamah Persekutuan bersetuju dengan pemohon bahawa undang-undang tentang semakan kehakiman telah berkembang daripada ujian subjektif kepada ujian objektif. Walaupun Hakim Mahkamah Rayuan, Apandi Ali menggunakan terma *subjectively objective*, beliau telah merujuk kes *Darma Suria Risman Saleh v Menteri Dalam Negeri Malaysia & Ors* (2010) yang mengutarakan ujian objektif. Apabila pelaksanaan budi bicara oleh menteri menjadi hal semakan kehakiman, maka menjadi tugas mahkamah untuk melakukan pengimbangan antara kehendak ketenteraman dan keselamatan awam dengan kepentingan dan kebebasan responden. Dalam kes ini, mahkamah memberikan penekanan yang berat terhadap pandangan pihak eksekutif berhubung dengan perkara keselamatan awam. Mahkamah persekutuan bersetuju dengan mahkamah rayuan bahawa mahkamah tersebut telah menggunakan ujian yang betul dan keputusannya tidak harus diganggu.

Prinsip yang seterusnya diutarakan dalam kes ini ialah mahkamah tidak dibenarkan untuk membuat keputusan tentang perkara yang berada

di bawah kuasa menteri atau menggantikan budi bicara menteri tersebut dengan budi bicara mahkamah. Semakan kehakiman adalah tentang semakan proses dalam usaha mencapai satu keputusan, bukannya keputusan tersebut. Namun demikian, mahkamah boleh mempertimbangkan keputusan menteri sekiranya menteri gagal mentafsir atau mengaplikasikan undang-undang dengan betul atau mengambil kira perkara yang tidak harus dipertimbangkan atau keputusan yang dibuat adalah tidak rasional atau tidak munasabah. Dalam kes ini, hakim memutuskan bahawa pihak bukan Muslim tidak berhak menggunakan kalimah “Allah”. Walau bagaimanapun, penggunaan “Allah” tidak dilarang di Sabah dan Sarawak kerana telah digunakan sejak sekian lama dan kedua-dua negeri ini tidak mempunyai undang-undang Islam yang serupa dengan negeri di Barat Malaysia.

Secara kesimpulannya, kes *ZI Publications Sdn Bhd* dan kes *Herald* yang telah dibincangkan ini mempunyai persamaan dengan kes *Jill Ireland*, iaitu hak untuk bertindak memohon semakan kehakiman supaya penggunaan kalimah “Allah” sebagai hak orang ramai. Hal ini suatu perkara yang jelas kerana mahkamah dalam kes tersebut tidak menafikan *locus standi* pemohon. Seterusnya, semakan kehakiman hanya digunakan untuk mencabar kesahan suatu proses membuat keputusan oleh pihak berkuasa awam, bukannya mengubah suatu keputusan yang telah ditetapkan. Keputusan menteri atau kerajaan mesti ada sebelum permohonan semakan kehakiman dilakukan. Semakan kehakiman dilakukan untuk menangani tindakan yang melampaui bidang kuasa dan semakan ini hanya dibenarkan jika keputusan itu tidak sah, tidak rasional atau tidak wajar dari segi prosedurnya. Sebagai contoh, apabila undang-undang mengkehendaki suatu tindakan dilakukan berdasarkan tatacara tertentu, tetapi tidak dipatuhi oleh pihak berkuasa, maka *ultravires* tatacara telah berlaku. *Ultravires* substantif pula berlaku jika undang-undang memberikan budi bicara atau kuasa untuk bertindak, tetapi budi bicara/kuasa itu disalahgunakan. Isu yang telah wujud bagi kes *Herald* dan kes *Jill Ireland* adalah sama ada *ultravires* substantif berlaku atau tidak apabila menteri telah menggunakan kuasanya untuk mengenakan syarat terhadap penggunaan kalimah Allah yang menjadi hak dan kebebasan orang ramai. Namun begitu, didapati bahawa hakim membenarkan penggunaan kalimah “Allah” dan “kiblat” di Sabah dan Sarawak kerana mengambil kira populasi penganut agama Kristian di negeri berkenaan.

PERBANDINGAN SEMAKAN KEHAKIMAN DI INDIA DAN MALAYSIA

Setiap bahagian pemerintahan di India menggunakan prinsip semakan kehakiman. Semakan kehakiman ialah proses apabila mahkamah mengisytiharkan undang-undang yang bertentangan dengan perlembagaan sebagai suatu yang tidak sah. Penggunaan ciri ini adalah daripada Perlembagaan Amerika Syarikat. Ciri ini memerlukan tempoh bertahun-tahun untuk dibaiki dalam Perlembagaan India. Kehakiman telah memainkan peranan penting dalam hal ini. Semakan kehakiman boleh terdiri daripada pindaan perlembagaan, tindakan perundangan dan undang-undang yang dibuat oleh Badan Perundangan. Terdapat beberapa jenis semakan kehakiman dan kes berkenaan dengan semakan kehakiman di India.

Antara faktor pemilihan negara India termasuklah sistem kehakiman di India yang telah mengadaptasikan istilah semakan kehakiman yang pada awalnya muncul di Mahkamah Agung Amerika Syarikat dalam kes *Thomas Bonham v Kolej Perubatan* (1610). Kes tersebut biasanya dikenali sebagai kes *Dr. Bonham* yang diputuskan pada tahun 1610 oleh Pengadilan Umum dalam Inggeris. Dalam kes ini, Dr. Bohnam dilarang berlatih di London oleh *Royal College of Physicians* (RCP) kerana tidak mempunyai lesen. Kes ini juga terkenal dengan pelanggaran Prinsip Keadilan Asasi kerana dalam kes ini terdapat kecenderungan pekuniari atau kewangan. Oleh sebab Dr. Bonham didenda kerana tidak mempunyai lesen, undang-undang itu dengan jelas menyatakan bahawa “tidak ada orang” yang boleh berlatih tanpa lesen daripada kolej, hanya satu keputusan yang dapat diterima, kerana kolej itu mempunyai pihak berkuasa perlesenan yang sah. Doktrin semakan kehakiman di India merupakan suatu penambahbaikan yang mantap dan jitu daripada doktrin semakan kehakiman di Amerika Syarikat. Semakan kehakiman telah digunakan di India secara komprehensif dengan penghasilan beberapa kes yang ditanda dan dirujuk (*landmark cases*). Oleh sebab itu, semakan kehakiman di India ini sesuai dibandingkan dengan semakan kehakiman yang kini berlaku di Malaysia.

Di India, terdapat tiga badan pemerintahan yang berbeza, iaitu Badan Perundangan, Badan Eksekutif dan Badan Kehakiman. Badan Perundangan berfungsi untuk membuat sesuatu undang-undang. Badan Eksekutif pula melaksanakan dan menerapkan undang-undang, manakala Badan Kehakiman mengawasi Badan Eksekutif dan Badan Perundangan serta memastikan undang-undang yang dibuat dan dilaksanakan tidak

terlalu melebihi kuasa Perlembagaan India. Bagi menjadikan badan ini berfungsi dalam had yang ditentukan, Perlembagaan India mempunyai ciri pemisahan kuasa. Perkara 50 Perlembagaan India membincangkan pemisahan kuasa dengan lebih lanjut.

Semakan kehakiman diatur oleh prinsip “Prosedur yang ditetapkan oleh undang-undang” seperti yang dinyatakan dalam Perkara 21 Perlembagaan India. Undang-undang seharusnya menepati ujian keperlembagaan. Jika syarat tersebut dipenuhi, barulah undang-undang dapat ditetapkan. Sebaliknya, mahkamah boleh mengatakannya batal dan tidak sah. Konsep semakan kehakiman perlu ditarik dan diterapkan. Mahkamah Agung sendiri tidak dapat mengajukan permohonan semakan kehakiman. Semakan kehakiman dapat digunakan hanya ketika pertanyaan sesuatu undang-undang atau peraturan ditentang di mahkamah yang mulia. Undang-undang yang ditetapkan oleh pihak pentadbiran pusat dan negara di India tunduk pada semakan kehakiman. Semua undang-undang, perintah, undang-undang kecil, peraturan dan pindaan perlembagaan dan semua pemberitahuan lain tertakluk pada semakan kehakiman yang termasuk dalam Perkara 13(3) Perlembagaan India.

Perkara 372(1) menetapkan tentang semakan kehakiman terhadap undang-undang praperlembagaan yang berkuat kuasa sebelum kewujudan Perlembagaan India. Perkara 13(2) pula membicarakan dengan lebih lanjut tentang setiap undang-undang yang ditetapkan oleh parlimen setelah adanya Perlembagaan India adalah terbatal dan tidak sah oleh Mahkamah. Mahkamah Agung dan mahkamah tinggi dikatakan sebagai penjamin asas yang diberikan oleh Perlembagaan India. Sekiranya hak asasi seseorang itu dilanggar, orang tersebut mendapat perlindungan pengadilan berdasarkan Perkara 32 atau Perkara 226 Perlembagaan India. Perkara 251 dan Perkara 254 menyatakan bahawa jika antara undang-undang serikat dan negara tidak konsisten, undang-undang serikat hendaklah digunakan dan dirujuk. Oleh sebab itu, undang-undang negara dianggap sebagai terbatal. Di bawah Perkara 13(2) Perlembagaan India, setiap undang-undang yang ditetapkan oleh parlimen tentang hak yang diberikan kepada rakyat di bawah Bahagian 3 perlembagaan adalah terbatal dari permulaan (*void-ab-initio*). Kuasa untuk mentafsir Perlembagaan India sepenuhnya terletak di bawah Badan Kehakiman. Badan ini ialah pelindung Perlembagaan India. Kuasa semakan kehakiman terletak pada perkara, seperti 13, 32, 131-136, 143, 226, 145, 246, 251, 254 dan 372 dalam Perlembagaan India.

Selain penggunaan semakan kehakiman terhadap sesuatu perundangan di India, semakan kehakiman terhadap Ordinan juga telah berlaku di India.

Perkara 123 dan 213 Perlembagaan India memberikan presiden dan gabenor negara kuasa untuk meluluskan sesuatu peraturan. Ketetapan tindakan seorang presiden atau gabenor yang terdapat dalam Ordinan berada pada batasan yang sama seperti yang diletakkan di parlimen yang berkuasa untuk menetapkan sebarang undang-undang. Kuasa ini digunakan oleh presiden atau gabenor dalam keadaan tertentu sahaja dan kuasa tersebut tidak boleh digunakan secara *mala fide*. Dalam laporan yang diterbitkan oleh *House of People*, dinyatakan bahawa sehingga bulan Oktober 2016, presiden telahpun membuat sebanyak 701 peraturan. Menerusi ketetapan itu juga, Rs.500 dan Rs. 1000 note telah dianggap berhenti menjadi liabiliti mulai 31 Disember 2016. Oleh sebab itu, merujuk kes *AK Roy v Union of India (1982) 1 SCC 271*, mahkamah berpendapat bahawa kuasa presiden untuk meluluskan peraturan bukanlah subjek semakan kehakiman. Dalam kes *T. Venkata Reddy v Negara Andhra Pradesh (1985) 3 SCC 198*, dinyatakan bahawa sekiranya sesuatu perundangan atau ordinan digubal untuk memantapkan sistem pentadbiran, penggubalan tersebut bukan lagi suatu perkara tunjang yang harus diperdebatkan. Oleh sebab itu, sekiranya presiden atau gabenor menetapkan sebarang peraturan terhadap Ordinan secara *bona fide*, perdebatan berkenaan kesahan peraturan tersebut bukanlah perbincangan utama menerusi prinsip semakan kehakiman di India.

Secara umumnya, semakan kehakiman di India berbeza daripada prinsip yang digunakan dalam kes di Malaysia. Antaranya termasuklah India telah mewartakan dalam Perlembagaan Persekutuan berkenaan kuasa mahkamah untuk melakukan semakan. Hal ini berbeza di Malaysia yang tidak menyatakan dengan terperinci berkenaan kuasa mahkamah untuk melakukan semakan. Bagi mengisi lakuna tersebut, rujukan kepada undang-undang Inggeris atau *common law* telah banyak digunakan. Hal ini dapat dirujuk dalam keputusan kes *Indira Gandhi A, P. Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Dll* telah dikritik hebat kerana menerima pakai doktrin struktur asas perlembagaan acuan Mahkamah Agung India, khususnya oleh mantan Ketua Hakim Negara Tun Abdul Hamid. Perbezaan semakan kehakiman di India dan Malaysia dapat dilihat dengan lebih teliti menerusi ujian yang dikembangkan oleh Lord Diplock dalam kes *Council of Civil Services Union v Minister of Civil Services*. Doktrin semakan kehakiman ialah ciri asas Perlembagaan di India. Terdapat tiga ujian yang digunakan, iaitu (1) ketidaksahan, (2) tidak rasional dan (3) prosedur yang bertentangan.

Ujian pertama, iaitu ketidaksahan. Undang-undang mengatur pembuat keputusan dan pembuat keputusan hendaklah memahami hal ini. Tindakan

dan keputusan pembuat keputusan boleh menjadi tidak sah jika pembuat keputusan gagal mematuhi undang-undang dengan betul. Oleh sebab itu, tindakan sebegitu boleh dianggap sebagai tidak sah jika badan awam tidak mempunyai kuasa untuk membuat keputusan sendiri atau bertindak di luar bidang kuasa. Sebagai contoh, badan awam yang bertindak dengan cara yang tidak sah digambarkan sebagai ultravires. Perundangan juga memungkinkan pelaksanaan budi bicara yang luas dan tidak terkawal oleh badan awam. Perundangan menetapkan bahawa tugas dapat dilaksanakan dalam keadaan tertentu, tetapi tidak menunjukkan proses tertentu dalam penentuan keadaan yang timbul dalam kes tertentu.

Ujian kedua ialah ujian tidak rasional. Dalam ujian ini, mahkamah mempunyai budi bicara untuk membatalkan keputusan jika mahkamah berpendapat bahawa keputusan tersebut tidak masuk akal. Dalam hal ini, pihak pembuat keputusan menjadikan keputusan tersebut sebagai “tidak rasional” atau “sesat”. Ujian kedua ini dapat dirujuk dalam kes yang telah menjadi penanda aras bagi prinsip semakan kehakiman, iaitu *Wednesbury*. Dalam kes *Wednesbury*, Lord Greene menyatakan bahawa untuk sesuatu semakan itu berjaya, keputusan pentadbiran haruslah menjadi sesuatu yang dapat difahami dan mudah diikuti oleh orang yang munasabah atau *reasonable man test*. Hal ini supaya orang yang munasabah ini benar-benar memahami bahawa pihak berkuasa mempunyai bidang kuasa untuk melakukan sebarang keputusan dalam sesuatu pentadbiran.

Bagi ujian ketiga, iaitu prosedur yang bertentangan, pembuat keputusan harus bertindak adil ketika menetapkan keputusan. Prinsip ini hanya berlaku bagi masalah prosedur yang bertentangan dengan keputusan yang dicapai. Perkara ini harus diputuskan dan didengar oleh orang yang berkepentingan sahaja. Peraturan, seperti seseorang itu tidak boleh menjadi hakim dalam kesnya sendiri adalah menjadi kewajipan pihak berkuasa untuk bertindak dengan adil sebelum perkara sedemikian berlaku. Sekiranya pihak pentadbiran awam tidak bertindak secara adil, perkara tersebut seolah-olah melambangkan bahawa terdapatnya penyalahgunaan kuasa. Hal ini bermaksud, sesuatu perundangan itu hendaklah mengikut keputusan yang telah dipersetujui bersama berlandaskan prosedur yang telah ditetapkan dalam penggubalan sesuatu perundangan.

Kesimpulannya, negara India telah menggunakan konsep pengasingan kuasa sehingga perundangan negara itu tidak dapat mengambil alih kuasa semakan kehakiman seperti di Malaysia. Sekiranya mahkamah menganggap kuasa semakan kehakiman boleh digunakan sewenang-wenangnya, prestasi kerja yang buruk oleh semua badan pemerintahan

boleh berlaku. Oleh sebab itu, bagi memastikan semua badan dapat berfungsi dengan baik, setiap pihak haruslah bertanggungjawab mengikut bidang kuasa yang telah ditetapkan. Perundangan India mempunyai konsep semakan kehakiman yang tertanam dalam struktur asas perlembagaan. Hal ini membantu mahkamah untuk menjaga keseimbangan terhadap dua badan pemerintahan yang lain agar badan ini tidak menyalahgunakan kuasa dan bekerja mengikut perlembagaan. Maka, adalah tepat untuk menyatakan bahawa semakan kehakiman telah berkembang untuk melindungi hak individu, untuk menghentikan penggunaan kuasa sewenang-wenang dan untuk mencegah keuguran keadilan.

Jika dapatan Mahkamah dalam kes *Jill Ireland* dan keputusan Mahkamah Persekutuan dalam kes *Herald* dibincangkan secara terperinci, tiada isu berbangkit yang harus dipertikaikan. Hal ini dikatakan demikian kerana hakim mahkamah hanya membenarkan penggunaan kalimah “Allah” dan “kiblat” di Sabah dan Sarawak setelah mengambil kira populasi penganut agama Kristian di negeri tersebut. Oleh sebab itu, mahkamah tidak melanggar kuasa semakan kehakiman yang telah diberikan dalam perundangan Malaysia. Namun begitu, mahkamah tidak memberikan tentangan sekiranya mana-mana pihak ingin mengemukakan rayuan terhadap keputusan semakan kehakiman ini. Berbanding dengan negara India, penulis berpendapat bahawa semakan kehakiman di Malaysia adalah jelas dan terperinci kerana terdapat prosedur atau aturan yang jelas dalam permohonan ini. Walaupun begitu, permohonan ini dilihat sangat ketat kerana sekiranya terdapat kesilapan dalam permohonan, permohonan tersebut tiada merit. Penulis beranggapan bahawa aturan yang ketat ini adalah munasabah bagi memastikan bahawa permohonan semakan kehakiman ini tidak disalahgunakan oleh ramai orang.

KESIMPULAN

Kesimpulannya, kuasa mahkamah untuk melakukan semakan kehakiman di Malaysia untuk mengesahkan kesahihan keputusan serta prosiding mahkamah yang lebih rendah, tribunal, badan atau individu yang melaksanakan fungsi kuasa kehakiman atau yang melaksanakan tugas awam. Hal ini dapat dirujuk dalam kes yang dibincangkan, iaitu *Jill Ireland* dan kes yang telah dibandingkan dengan kes *Jill Ireland*. Semakan kehakiman juga dilakukan dengan tujuan untuk menangani tindakan yang melampaui bidang kuasa dan hanya dibenarkan jika keputusan itu tidak sah, tidak rasional atau tidak wajar prosedurnya. Semakan kehakiman ini dilihat penting untuk memelihara dan memastikan hak seseorang individu itu tidak dilanggar

menerusi tindakan mana-mana pihak pentadbiran yang melebihi kuasa yang diberikan kepadanya (Tan Sri Dato' Seri Md Raus bin Sharif, 2017).

RUJUKAN

- Abd Rauf Alip v Suruhanjaya Pasukan Polis & Anor* [2003] 1 MLJ 18.
- Abdul Rahman, M. R., Mohd Nor, M. Z. & Hambali, S. N. (2014). Peranan semakan kehakiman sebagai mekanisme Perundangan dalam Perlindungan Warisan di Malaysia: Kes Menara Jam Atkinson. *Melaka Journal of Heritage*, 4, 81-91.
- Ahmad Masum. (2010). The Doctrine of judicial review: A Cornerstones of Good Governance in Malaysia. *Malayan Law Journal Articles*, 6(1), cxiv-cxxxix.
- AK Roy v Union of India* (1982) 1 SCC 271.
- Akta Mahkamah Kehakiman 1964.
- Akta Relief Spesifik 1950.
- Anon. (18 Mac 2021). Penggunaan kalimah Allah oleh penganut agama bukan-Islam. Dicapai daripada <https://harakahdaily.net/index.php/2021/03/18/penggunaan-kalimah-allah-oleh-penganut-agama-bukan-islam/> [diakses pada 20/6/2021].
- Council of Civil Services Union v Minister of Civil Services* [1984] UKHL 9.
- Darma Suria Risman Saleh v Menteri Dalam Negeri Malaysia & Ors* [2010] 3 MLJ 307.
- Empayar Canggih Sdn Bhd v Ketua Pengarah Bahagian Penguatkuasa Kementerian*
- Fadzil Mohamed Noor v Universiti Teknologi Malaysia* [1981] 2 MLJ 196. *I.R. Coelho v State of Tamil Nadu* AIR 2008 SC 861.
- Indira Gandhi A, P. Mutho v Pengarah Jabatan Agama Islam Perak & Dll* [2018] 1 MLJ 545. *Indira Nehru Gandhi v Raj Narain* AIR 1975 SC 865.
- Kaedah-Kaedah Mahkamah 2012.
- Kehakiman Kesalahan Jenayah Syariah di Malaysia: Ulasan Literatur. *Journal of Syariah Law Research*, 2(2), 171-188.
- Ketua Pengarah Hasil Dalam Negeri v Alcatel – Lucent Malaysia Sdn Bhd. & Anor* [2017] 2
- Ketua Pengarah Hasil Dalam Negeri v Alcatel-Lucent Malaysia Sdn Bhd* [2017] 1 MLJ 563.
- Ketua Pengarah Hasil Dalam Negeri v Chia Heng Wholesaler Sdn Bhd* [2012] http://phl.hasil.gov.my/pdf/pdfam/CHIA_HENG_WHOLESALE_SDN_BHD.pdf (diakses pada 20/6/2021). Law Journal Sdn. Bhd.
- Malayan Law Journal, *Halsbury Law of Malaysia* (Jilid ke-9). (2001). Malayan Law Journal Sdn. Bhd.
- Marbury v Madison* 5 U.S. (1 Cranch) 137 (1803).
- Marwan Jafar. 2020. Exploring the effectiveness of the judicial review Practices within Malaysian Legal System. *Journal of Sosial Science Advanced Research*, 1(2), 182-193.

- Minerva Mills v Union of India* AIR 1980 SC 1789.
- Mohd Hanizam Yunus & Yang Lain v Kementerian Kesihatan Malaysia* [2020] 9 MLJ 273.
- Mohd Izzatul Izuan Tahir. (25 Mac 2021). Kalimah Allah selain Islam bercanggah undang-undang, fatwa. Dicapai daripada <https://www.sinarharian.com.my/article/130189/BERITA/Nasional/Kalimah-ALLAH-selain-Islam-bercanggah-undang-undang-fatwa-Selangor> [diakses pada 20/6/2021].
- Noranizan Mohd Sufian, Narizan Abdul Rahman & Mazni Abdul Wahab. (2017). Semakan kehakiman kesalahan jenayah syariah di Malaysia: Ulasan Literatur. *Journal of Shariah Law*, 2(2), 171-188.
- Peraturan Daerah Demak Supreme Court Decision* 31 P/HUM/2011.
- Perdagangan Dalam Negeri dan Hal Ehwal Pengguna Malaysia & Anor* [2018] Supp Petaling Jaya: Sweet & Maxwell Asia.
- R Rama Chandran v The Industrial Court of Malaysia & Anor* [1997] 1 MLJ 145.
- R v Sloan* [1990] 1 NZLR 474.
- Sajjan Singh v State of Rajasthan* AIR 1965 SC 845.
- Sarah Harvie-Clark. (2017). *Judicial review*. Scottish Parliament Information Centre. 1-48 https://www.researchgate.net/publication/305043748_Judicial_Review (diakses pada 20/6/2021).
- Shankari Prasad v Union of India* AIR 1951 SC 458.
- Syahzan Amir Endut v Prof Dato' Wira Dr Mohamed Mustafa Ishak & Satu Lagi* [2017] MLJU 667.
- T. Venkata Reddy v Negara Andhra Pradesh* (1985) 3 SCC 198.
- Tan Sri Dato' Seri Md Raus bin Sharif. 2017. *Judicial Review: The Malaysian Experience*. *Journal of the Malaysian Judiciary*. 1-29. http://www.jac.gov.my/spk/images/stories/4_penerbitan/journal_malaysian_judiciary/julai2017.pdf [diakses pada 20/6/2021].
- The Bogor Non-Smoking Areas 2011 Supreme Court Decision* 39 P/HUM/2011. The Constitution of India.
- Thomas Bonham v Kolej Perubatan* (1610) 8 Co Rep 114.
- Titular Roman Catholic Archbishop of Kuala Lumpur v Menteri Dalam Negeri & Anor* [2014] 4 MLJ 765.
- Wan Azlan Ahmad & Nik Ahmad Kamal Nik Mahmod. 2006. *Administrative Law in Malaysia*.
- ZI Publications Sdn Bhd & Anor v Jabatan Agama Islam Selangor & Ors* [2020] MLJU 938.
- ZI Publications Sdn Bhd & Anor v Kerajaan Negeri Selangor (Kerajaan Malaysia & Anor, intervener)* [2016] 1 MLJ 153.